بررسی میزان توجه به منابع طبیعی در مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی

اعظم کریمی ، دکتر سید احمد هاشمی

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد تحقیقات آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد لامرد

۲- دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد لامرد

Email: akarimi5859@gmail.com

چکیده

پژوهش حاضر با عنوان "بررسی میزان توجه به منابع طبیعی در مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی" و با هدف کمک به حل تعارضات زیست محیطی و مشکلات ناشی از آن شکل گرفته و کوشیده است تا با نگاهی از منظر آموزگاران ابتدایی، میزان و کیفیت پرداخت به اهمیت منابع طبیعی در مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی را بسنجد. روش پژوهش توصیفی – پیمایشی و جامعه‌ی آماری، کلیه‌ی معلمان ابتدایی پایه‌های چهارم تا ششم منطقه‌ی علامرودشت‌اند. ابزار پژوهش، پرسشنامه‌ی محقق ساخته است که در چند پرسش اساسی میزان توجه به اهمیت منابع طبیعی همچون؛ آب، هوا، خاک و اکوسیستم را تشریح کرده و از آموزگاران پاسخ گرفته است. جامعه‌ی آماری پژوهش ۷۴ نفر از آموزگاران پایه های سوم تا ششم ابتدایی منطقه ی علامرودشت اند که با توجه به محدودیت اعضاء، از روش سرشماری به جای نمونه گیری بهره گیری شده است. از اعتبار محتوایی برای سنجش روایی پرسشنامه و برای ارزیابی پایایی آن از آزمون آلفای کرونباخ استفاده شد. داده ها در نهایت با استفاده از نرم افزارهای Excel2016 و Minitab17 و در دو سطح تجزیه و تحلیل شدند. حاصل این کنکاش علمی، مبرهن شدن توجه به مولفه‌ی مدنظر در کتب منظور و پی بردن به این مهم بود که؛ در پی تغییر اساسی مطالعات اجتماعی ابتدایی در چند سال اخیر، رویکرد مثبت و طبیعت گرایانه ای در این کتاب‌ها ایجادشده و فضای آموزشی مطلوبی به نفع زیست محیط و منابع طبیعی در این مجموعه کتب فراهم شده‌است.

کلمات کلیدی: منابع طبیعی، مطالعات اجتماعی، دوره ابتدایی.

۱- مقدمه

آموزش مطالعات اجتماعی بر کسب اطلاعات علمی، مهارت های اجتماعی و ذهنی، برقراری ارتباط، جامعه پذیری، خودشناسی و کسب نگرش‌ها و ارزش‌ها تاکید خاص دارد. افزایش کیفیت آموزش مطالعات اجتماعی، کیفیت و استاندارد جامعه را بالا برده و بر چگونگی رفتار افراد، تاثیر مستقیم می گذارد.

مطالعات اجتماعی با درک واقعی از محیط زیست، روابط انسان و محیط، تاثیر شرایط زیست محیطی بر روابط انسان ها، مقایسه‌ی محیط ها و تاثیر آن‌ها بر شکل گیری نظام‌های اجتماعی و فرهنگی متفاوت، بهترین زمینه را برای شناخت عمیق و ملموس دانش آموزان از فرهنگ ها فراهم می سازد.

بررسی میزان توجه به منابع طبیعی همچون آب، خاک، هوا و اکوسیستم در مطالعات اجتماعی دوره ی ابتدایی، محور پژوهش حاضر است.

۲- پیشینه ی پژوهش

با توجه به اینکه منابع طبیعی بخشی از زیست بوم کشورها و پاره ای از محیط زیست است، تحقیقات انجام شده پیرامون این موضوع، بیشتر با عنوان کلی محیط زیست صورت گرفته و توجه به منابع طبیعی بخشی از این پژوهش ها شمرده می شود.

در تحقیقات انجام شده در داخل کشور؛ (صولتی اصل ۱۳۸۳) با تحلیل و بررسی میزان انعکاس مفاهیم محیط زیست در کتاب‌های علوم دوره‌ی راهنمایی به این نتیجه دست یافت که میزان انعکاس این مفاهیم در کتاب‌های یاد شده ناچیز است.
نتایج تحقیق (دهنوی و دیگران، ۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان "بررسی میزان توجه به رویکرد زیست‌محیطی در محتوای کتاب جدیدالتالیف سوم دبستان" نشان داد که اکثر پاسخ دهندگان (معلمان) موافق با توجه مثبت محتوای کتاب به دانش، گرایش و رفتار زیست محیطی بوده‌اند. همچنین "تحلیل محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی ایران به لحاظ توجه به معضلات زیست-محیطی" عنوان پژوهشی است از (قضاوی و دیگران ۱۳۸۹)، که با توجه به بررسی کتاب‌های قدیم تعلیمات اجتماعی ابتدایی، نتایج آن حائز اهمیت و مورد توجه باشد. یافته های پژوهش ایشان محرز می‌دارد که کتابهای تعلیمات اجتماعی ابتدایی (قدیم) توجه اندکی به حفظ منابع طبیعی و محیط زیست داشته اند.

۳- روش تحقیق

برای جمع‌آوری داده‌ها با توجه به موضوع تحقیق از روش تحقیقات پیمایشی[۱] استفاده می‌شود. رایج‌ترین شیوه‌های گردآوری داده‌ها در این روش، مصاحبه شخصی و استفاده از پرسشنامه است که در این تحقیق برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه‌ای حاوی اطلاعات عمومی شخصی، اطلاعات و اطلاعات تخصصی استفاده می‌شود. در بخش نظری نیز به منظور جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز با توجه به موضوع تحقیق از روش کتابخانه‌ای استفاده می‌گردد. در این راستا با رجوع به کتب، مجلات و پایگاه‌های اینترنتی، اطلاعات نظری مورد نیاز برای انجام این تحقیق نیز جمع‌آوری می‌شود.

۴- تعاریف و مفاهیم کلیدی

۴-۱- اکوسیستم

منظور از اکوسیستم[۲] مجموعه جانداران یک محیط به همراه کلیه عوامل و تشکیل دهنده‌ی آن محیط است. بنابراین به طور خلاصه اکوسیستم را می توان با عبارت "محیط و موجودات زنده‌ی آن" تعریف کرد.
از عمر واژه‌ی اکوسیستم نزدیک به ۹ دهه می‌گذرد. حدود سالهای ۱۹۳۰ بود که یک گیاه شناس انگلیسی به نام روی کلافام۳ برای نخستین بار این واژه را خلق کرده و به کار برد. او در تعریف اکوسیستم چنین گفت: "مجموعه المان‌های فیزیکی و المان‌های بیولوژیک که در کنار هم قرار می‌گیرند و در رابطه با یکدیگر سیستم را می‌آفرینند.

۴-۲-آب

آب یکی از مواد مایع و فراوان ترین ماده‌ی مرکب بر روی زمین و بستر تشکیل حیات کنونی است. آب فراوان ترین مولکول روی زمین است و هفتاد درصد سطح زمین را اشغال کرده است. اما علیرغم این حجم وسیع، تنها ۳ درصد از آب‌های کره‌ی زمین شیرین و قابل آشامیدن است و باقی به علت محلول بودن انواع نمک‌ها در آن به خصوص نمک خوراکی، غیر قابل استفاده است. همچنین بخشی از آب موجود در کره‌ی زمین به صورت بخار در اتمسفر و بخش دیگری نیز به صورت جامد در یخچال های طبیعی وجود دارد.
طبق آمار یونسکو، میانگین جهانی توزیع میزان استفاده از آب در بخش‌های مختلف در سال ۲۰۰۳ بدین صورت بوده است: کشاورزی: حدود ۶۹٪، صنعت: حدود ۲۳٪، مصارف خانگی: حدود ۸٪
در حال حاضر ۹ کشور، ۶۰٪ کل منابع آب شیرین جهان را دارا هستند؛ کانادا، چین، کلمبیا، پرو، برزیل، روسیه، ایالات متحده آمریکا، اندونزی و هند. در مقابل حدود ۸۰ کشور با کمبود آب مواجه اند که برخی از آن‌ها تقریبا به هیچ منبع آب شیرین قابل توجهی دسترسی ندارند؛ کویت، بحرین، مالت، امارات متحده عربی، سنگاپور، اردن و لیبی.
طبق آمار برنامه عمران سازمان ملل متحد در سال ۲۰۰۶، نزدیک به ۱/۱ میلیارد نفر در جهان به آب آشامیدنی دسترسی ندارند.

۴-۳- هوا

به حالت گذرا و محلی جو در یک جای معین هوا گفته می شود (سایت آکادمی جغرافیا). هوایی که ما تنفس می کنیم مخلوطی از گازهایی از جمله نیتروژن۴ (۷۸٪)، اکسیژن ۱ (۲۱٪)، آرگون۲ (۹٪) و کربن دی‌اکسید۳ (۰۳٪) است. به حرکت هوا نسیم یا باد گفته

---

۱ Survey Research

[2] Ecosystem

7 Nitrogen
8 Oxygen

می‌شود. وجود هوا برای زیست جانداران هوازی (از حیوانات و گیاهان و میکروب‌ها) ضروری است. بخش زیرین جو زمین تروپوسفر نام دارد. تغییر در ویژگی‌های طبیعی جو بر اثر مواد شیمیایی، غباری یا عامل‌های زیست شناختی آلودگی هوا را باعث می شود. جو یا اتمسفر سامانه‌ی گازی طبیعی پویا و پیچیده‌ای است که زندگانی در سیاره‌ی زمین به آن وابسته است. تحلیل رفتن لایه‌ی ازن یا استراتوسفر به خاطر آلودگی هوا، دیر زمانی است که خطری برای تندرستی مردمان و نیز زیست بوم های زمین شناخته می‌شود.

۴-۴- آب و هوا

اگر هوای محل زندگی خود را در چند سال پیاپی بررسی و اندازه‌گیری کنیم، به شرایط غالب از وضعیت جو (اتمسفر) در طول چند سال می‌رسیم که به آن آب و هوا می‌گویند (سایت آکادمی جغرافیا).

هوا، به وضعیت جوی یک محل در زمان معین گفته می شود اما آب و هوا را می توان هوای غالب یک محل در دراز مدت بیان نمود. تعیین آب و هوای هر محل نیاز به جمع آوری داده‌های هواشناسی (دما، تابش، فشار، سمت و سرعت باد، رطوبت، میزان ابرف ریزشهای جوی و وجود مه) دارد.

۴-۵- خاک

خارجی‌ترین بخش زمین از خاک تشکیل شده است. خاک محصول فرسایش و خردشدگی سنگ‌هاست. خاک‌ها مخلوطی از مواد معدنی و آلی هستند که از تخریب سنگ‌ها در نتیجه‌ی هوازدگی به وجود می آیند. تمایز انواع خاک از نظر کشاورزی به نوع و مقدار مواد آلی (ازت و کربن) موجود در آن بستگی دارد. نیتروژن موجود در اتمسفر به طور مستقیم قابل استفاده برای گیاهان نمی‌باشد بلکه ترکیبات نیتروژن‌دار لازم برای رشد گیاهان باید به شکل قابل حل در خاک وجود داشته باشد که این عمل در خاک‌ها به وسیله ی برخی از گیاهان و باکتری‌ها انجام می‌شود. خاک‌ها معمولا دارای یک نوع مواد آلی کربن دار تیره رنگی هستند که هوموس نامیده می‌شوند و از بقایای گیاهان به وجود می‌آیند.

۴-۶- مطالعات اجتماعی

مطالعات اجتماعی یک حوزه‌ی مهم یادگیری است که از انسان و تعامل او با محیط های گوناگون در طی زمان های مختلف (گذشته، حال و آینده) و جنبه های گوناگون این تعامل (سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، محیطی و ...) بحث می کند و رشته های مختلفی چون تاریخ، جغرافیا، اقتصاد، مردم شناسی، حقوق، علوم سیاسی، مطالعات زیست محیطی و نظایر آن را در بر می‌گیرد. رویکرد اصلی در برنامه‌ی جدید مطالعات اجتماعی «رویکرد فرهنگی_تربیتی» است. این برنامه سعی می کند زمینه های تربیت فردی و اجتماعی کودکان و نوجوانان را در بستر عناصر و عرصه های برنامه درسی ملی مبتنی بر رویکرد فطرت گرایی توحیدی فراهم آورد. به عبارت دیگر، تربیت شهروندانی مومن و مسئول و آگاه و توانمند در زندگی فردی و اجتماعی و پایبند به اخلاق و ارزش های دینی و علاقه مند به ایران و هویت اسلامی-ایرانی، هدف اصلی این برنامه‌ی درسی است. بر طبق برنامه ی درسی ملی روابط انسان در چهار عرصه تعریف می گردد: ارتباط با خود، ارتباط با عالم خلقت، ارتباط با خلق (دیگر انسان ها) و ارتباط با خدا.

۵- بررسی محتوایی میزان توجه به منابع طبیعی در مطالعات اجتماعی ابتدایی

۵-۱- مطالعات اجتماعی سوم

این کتاب دارای هفت فصل درسی و بیست و سه درس در موضوعات متعدد اجتماعی است که تلاش شده در آن مفاهیم بنیادی و اصول اولیه‌ی اجتماعی شناسانده شده و دانش آموز را با مفهوم کلی اجتماع و دنیای پیرامون آشنا سازد.

فصل چهارم کتاب با عنوان "نیازهای خانواده" در چهار درس ده، یازده، دوازده و سیزده که صفحات سی تا چهل کتاب درسی را شامل می شود، به بحث درباره‌ی چگونگی تامین انواع نیازهای خانواده، منابع تامین نیاز، صرفه جویی و استفاده‌ی درست از منابع طبیعی و نیز بازیافت مجدد منابع قابل، پرداخته و به صورتی نه چندان مشروح از منابع طبیعی، ارتباط آن با نیازهای جامعه و لزوم حفظ و بهره برداری درست از آن سخن به میان آورده‌است.

---

9 Argon
10 Carbon dioxide

۵-۲- مطالعات اجتماعی چهارم

کتاب درسی مطالعات اجتماعی سال چهارم ابتدایی شامل شش فصل و بیست و دو درس است که در هر فصل دو یا چند حوزه ی موضوعی و یا تلفیقی از مفاهیم کلیدی آن را پوشش می دهد. این کتاب نیز همچون دیگر کتب همنام در دیگر پایه ها شامل کاربرگه هایی است که در پایان آن آمده‌است. این کاربرگه ها جزئی از کتاب درسی و در برگیرنده‌ی بخشی از محتوا هستند که باید در حین فرایند تدریس، فعالانه و اغلب در کلاس انجام شوند.

فصل پنجم کتاب با عنوان "کشورزیبای من" که درس های پانزدهم تا نوزدهم را شامل می شود و از صفحه ی شصت و شش تا هشتاد و چهار ادامه می‌یابد، پیرامون کوه‌ها و دشت های زیبا، آب و هوا، نواحی آب و هوایی ایران، پوشش گیاهی و نواحی جانوری در ایران و مراقبت از محیط زیست و اکوسیستم است.

در این فصل ضمن معرفی نواحی مختلف آب و هوایی ایران و مقایسه ی دما، پوشش گیاهی، میزان بارش، جانوران بومی و ... مکان های دیدنی و جاذبه های طبیعی و زیبایی‌های خاص نواحی مختلف آب و هوایی ایران شناسانده شده و استعدادها و مزایا و محدودیت های هر ناحیه به تفکیک مورد بحث قرار گرفته‌است.

کسب مهارت‌های زندگی اجتماعی و حفظ نظام ارزشی جامعه و رسیدن به آرمان های غایی مدینه‌ی فاضله‌ی انسانی، یکی از اهداف مهم مجموعه کتب درسی مطالعات اجتماعی ابتدایی است و آموزش مطالعات اجتماعی زمانی به اهداف خود دست می یابد که در نگرش ها و باورهای دانش آموزان نیز تغییرات مطلوب به وجود آید. به همین منظور در این کتاب فعالیت های دروس و کاربرگه ها طوری طراحی شده تا فضایی برای پرورش مهارت ها و درونی سازی ارزش ها به وجود آید.

۵-۳- مطالعات اجتماعی پنجم

مطالعات اجتماعی پایه‌ی پنجم با مجموع پنج فصل و بیست و دو درس؛ در فصل دوم کتاب با عنوان "سرزمین ما" و مشخصا درس شش با سرتیتر "منابع آب ایران"، توجهی به مفهوم کلی اکوسیستم و منابع طبیعی و مخصوصا منابع آب ایران نموده و از شکل های متفاوت راه‌های استحصال آب (رودها، چشمه ها، قنات ها، چاهها) نام برده و بر لزوم نگهداری و حفاظت از منابع آب شیرین تاکید نموده‌است.

در این درس با اشاره به متوسط بارندگی کشور ما (۲۵۰ میلی متر سالیانه) و قرار گرفتن ما در منطقه‌ی جغرافیایی خشک و کم آب، تلاش شده تا دانش آموزان را نسبت به نگهداشت منابع کمیاب آب حساس نموده و با هشدار غیرمستقیم در این باره، آنان را نسبت به این مهم هوشیار نگه‌دارند.

۵-۴- مطالعات اجتماعی ششم

کتاب مطالعات اجتماعی ششم، دوازده فصل و بیست و چهار درس دارد که از میان آن ها، فصول سوم، چهارم، و نهم با عناوین؛ "کشاورزی در ایران، "ایران و منابع انرژی" و "دریاهای ایران" به بررسی موضوعات مهم مرتبط با منابع طبیعی پرداخته‌اند. فصل سوم این کتاب، شامل درس های پنج و شش و با موضوعات "عوامل موثر در کشاورزی" و "محصولات کشاورزی از تولید تا مصرف" است.

در درس پنجم، عوامل طبیعی (خاک، آب و آب و هوا) به عنوان یکی از دو عامل مهم در کشاورزی معرفی شده و به این موضوع که هر خاکی قابل کشت و کشاورزی نیست و نیز کم باران بودن کشور و پایین بودن میزان بارش سالانه‌ی کشور در برابر میانگین بارش سالانه‌ی جهان با نسبت ۲۶۰ به ۳۵۰ میلی متر، مورد تاکید قرار گرفته است. این که کشور ما از آفتاب خوبی برخوردار است و همین غنا باعث خوش طعم شدن میوه های ایرانی می شود، از دیگر تاکیدات این درس از مطالعات اجتماعی ششم است.

در درس ششم، محصولات کشاورزی از تولید تا مصرف و شیوه های کشت و بهره برداری از آن ها به همراه معرفی کشت گلخانه ای و نقش آن در کاهش قابل توجه میزان مصرف آب مورد تاکید است. صفحه‌ی آخر این بخش از کتاب با سرتیتر "درست مصرف کنیم"، به لزوم رعایت شیوه‌های اصولی مصرف درست و خرید به اندازه و در حد نیاز و عدم انبار کردن مواد غذایی تاکید شده است. تهیه‌ی پوستری در مورد مصرف درست غذا و اسراف نکردن و تحقیق در مورد فرمان های الهی در قرآن کریم برای اسراف نکردن و مصرف درست، از جمله فعالیت های درخواست شده از دانش آموزان در این رابطه است.

فصل چهارم این کتاب را درس های هفتم و هشتم با عناوین "طلای سیاه" و "انرژی را درست مصرف کنیم"از جمله مهمترین درس های مطالعات اجتماعی ششم در مورد منابع طبیعی است.

در درس هفتم، سه گروه عمده‌ی انرژی، سوخت‌های فسیلی، انرژی های نو یا قابل تجدید (انرژی خورشیدی، باد، آب و ...) انرژی هسته ای مورد بحث و شناسایی است. در نموداری دایره‌ای مهم ترین منابع تامین انرژی در جهان امروز نشان داده‌است؛ که سوخت

های فسیلی با ۸۶٪ بزرگترین منبع تامین انرژی دنیاست. پس از آن انرژی هسته ای با ۸٪ و انرژِی های نو با ۶٪ درصد از سهم خود در تولید انرژی های مورد نیاز جهان سخن می‌گویند.

در این بخش از کتاب آمده‌است: «سوخت های فسیلی چون نفت و گاز یک میراث طبیعی هستند و میلیون ها سال طول می کشد تا این منابع در زیر زمین تشکیل شوند. بیش‌تر دانشمندان معتقدند نفت از انباشته شدن بقایای جانوران و گیاهان در کف دریاهای قدیمی به وجود آمده است. این مواد در بین لایه های رسوبی قرار گرفته و براثر گرما و فشار زیاد و تغییرات شیمیایی در طی میلیون-ها سال به نفت تبدیل شده‌اند.»

در این درس همچنین به تولید برق از دو روش برق حرارتی و برق آبی سخن به میان آمده. برق حرارتی از طریق سوزاندن سوخت های فسیلی و برق آبی با استفاده از فشار آب ذخیره شده در پشت سدها به تولید برق می‌انجامند. در نموداری با همین موضوع میزان تولید برق حرارتی در کشور ما ۸۵٪ و تولید برق آبی ۱۵٪ نشان داده شده‌است. فعالیت های این درس نیز به پرسش در مورد چگونگی تولید و قابل مصرف شدن سوختهای فسیلی، میزان حق ما برای برداشت این نعمت طبیعی، و اشاره‌ی ضمنی و غیر مستقیم به مصرف متعادل و درست این محصولات اختصاص دارد.

درس هشتم کتاب مطالعات ششم می گوید: "انرژی را بهتر مصرف کنیم"؛ در این درس، انرژی های نو یا قابل تجدید این گونه معرفی شده‌اند: «انرژی های نو آن دسته از منابع انرژی هستند که تمام نمی‌شوند و همواره می‌توان از آن‌ها استفاده کرد؛ مانند انرژی خورشید، آب و باد. انرژی‌های نو برخلاف سوخت های فسیلی محیط زیست را آلوده نمی‌کنند. اما حمل و نقل نفت و گاز موجب آلودگی محیط می‌شود و سوزاندن آن ها نیز هوا را آلوده می‌کند.» در این بخش از کتاب همچنین آمده‌است: «کشور ما از آفتاب خوبی برخوردار است. از انرژی خورشیدی می توان برای گرم کردن هوا یا آب استفاده کرد و یا از آن انرژی الکتریکی به دست آورد. آیا شما نیز دوست دارید در پشت بام خانه تان آبگرمکن خورشیدی داشته‌باشید؟ چرا؟»

۶- یافته های تحقیق

جامعه آماری در این تحقیق شامل کلیه‌ی معلمان پایه‌های سوم، چهارم، پنجم و ششم ابتدایی در سال تحصیلی ۹۶-۹۵ در علامرودشت است که تعداد آنها برابر ۷۴ می‌باشد. ویژگیهای جمعیت شناختی مربوط به جامعه آماری در جدول زیر آمده است.

جدول ۱- نتایج توصیفی مربوط به متغیرهای جمعیت‌شناختی

متغیر	طبقات	فراوانی	درصد
جنسیت	مرد	۴۳	۵۸,۱
	زن	۳۱	۴۱,۹
جمع کل		۷۴	۱۰۰
پایه	سوم	۱۸	۲۴,۳
	چهارم	۱۸	۲۴,۳
	پنجم	۱۸	۲۴,۳
	ششم	۲۰	۲۷,۱
جمع کل		۷۴	۱۰۰
مدرک تحصیلی	فوق دیپلم	۹	۱۲,۲
	لیسانس	۵۲	۷۰,۳
	فوق لیسانس	۱۳	۱۷,۵
جمع کل		۷۴	۱۰۰

با توجه به حجم کم جامعه‌ی آماری، در راستای دسترسی به حداکثر دقت، از روش سرشماری استفاده گردید و نمونه‌گیری صورت نگرفت و اطلاعات لازم برای بررسی سؤال تحقیق از طریق پرسشنامه کتبی جمع‌آوری شده است. پرسشنامه‌ها با مراجعه حضوری محقق توزیع گردید. در این پرسشنامه پاسخ جامعه آماری به سوال تحقیق با عنوان "میزان توجه به منابع طبیعی همچون آب، خاک، هوا و اکوسیستم در مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی چگونه است؟" گردآوری شده است.

در این مرحله داده‌های بدست آمده از پرسشنامه با استفاده از نرم‌افزارهای Excel2016 و Minitab17 در دو سطح تجزیه و تحلیل می‌شوند. در سطح اول با استفاده از روشهای آمار توصیفی (فراوانی، درصد فراوانی، درصد فراوانی تجمعی، میانه، مد، کمینه، بیشینه، نمودار خطی و نمودار میله‌ای)، و در سطح دوم با استفاده از روش‌های آمار استنباطی (آزمون‌های میانه و فریدمن)، داده‌ها تجزیه و تحلیل شده و به سؤال تحقیق پاسخ داده شده است.

در جدول زیر شاخص‌های توصیفی (میانگین، انحراف معیار، میانه، مد، بیشینه و کمینه) مربوط به متغیر تحقیق آمده است:

جدول ۲- شاخصه‌های توصیفی مربوط به مولفه تحقیق

متغیر	میانگین	انحراف معیار	میانه	مد	کمینه	بیشینه
توجه به منابع طبیعی	۳,۶۲	۱,۰۶	۴	۴	۱	۵

از آنجا که در این تحقیق، طیف لیکرت را به عنوان مقیاس ترتیبی در نظر گرفته‌ایم، در بررسی سؤال تحقیق از روشهای آماری ناپارامتری استفاده شده است. لذا نیازی به بررسی نرمال بودن متغیرها نیست.

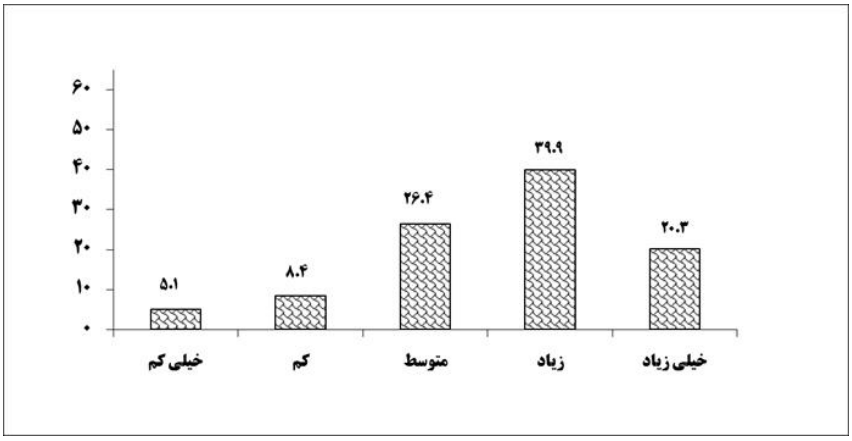
در ادامه برای پاسخ‌گویی به سؤال تحقیق ، از آزمون ناپارامتری میانه استفاده می‌کنیم. با توجه به این‌که سؤال پرسشنامه، بصورت ترتیبی و بر اساس طیف لیکرت بصورت خیلی‌کم (۱)، کم (۲)، متوسط (۳)، زیاد (۴) و خیلی زیاد (۵) طراحی شده‌اند، آزمونی که در بررسی سؤال تحقیق از آن استفاده خواهد شد، بصورت زیر طرح‌ریزی می‌شود:

H_0 (فرض صفر) : میانه‌ی توزیع داده‌ها، کمتر یا مساوی ۳ می‌باشد. ($Q_۲ \leq ۳$)

H_1 (فرض مقابل) : میانه‌ی توزیع داده‌ها، بیشتر از ۳ می‌باشد. ($Q_۲ > ۳$)

در صورتی که فرض صفر رد شود، به معنی آنست که گرایش به سمت گزینه‌های زیاد و خیلی زیاد بوده است و این به معنی توجه مطلوب به شاخص زیست محیطی موردنظر در مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی است.

ملاحظه می‌شود که ۳۹,۹ درصد از پاسخ‌ها، گزینه‌ی (۴) و ۲۰,۳ درصد از پاسخ‌ها، گزینه‌ی (۵) بوده است. به عبارت دیگر ۶۰,۱ درصد از پاسخ‌ها مربوط به گزینه‌های (۴) و (۵) بوده است. مقدار میانه، برابر (۴) می‌باشد. این بدان معناست که نیمی از پاسخ‌ها، بیشتر یا مساوی چهار (زیاد) بوده است. از طرفی مقدار نما (مد) نیز برابر چهار می‌باشد و این یعنی اینکه بیشتر پاسخ‌ها (۳۹,۹ درصد)، گزینه‌ی چهار (زیاد) بوده است.

شکل ۱- نمودار میله ای مربوط به سوال تحقیق

حال با بکارگیری روشهای آمار استنباطی، به بررسی سؤال تحقیق می‌پردازیم. فرضیه بصورت زیر طرح‌ریزی می‌شود:

H_1 : میزان توجه به منابع طبیعی همچون آب، خاک، هوا و اکوسیستم در مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی مطلوب است.

از آنجا که مقدار p-value بدست آمده کمتر از ۰,۰۵ می‌باشد، فرض صفر رد می‌شود. بنابراین می‌توان این‌گونه استنباط نمود که میزان توجه به منابع طبیعی همچون آب، خاک، هوا و اکوسیستم در مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی بطور محسوسی بالاتر از حد متوسط و مطلوب است.

جدول ۳- آزمون میانه مربوط به سؤال تحقیق

طبقه	درصد	میانه	P-value	نتیجه
کوچکتر از ۳	۱۳,۵	۴	۰,۰۰۰۰	تأیید فرضیه
برابر ۳	۲۶,۴			
بزرگتر از ۳	۶۰,۱			

۷- نتیجه گیری

یافته های پژوهش حاضر نشان می دهد که خوشبختانه به منابع طبیعی در کتاب‌های مطالعات اجتماعی ابتدایی به نحو مطلوب و موثری توجه شده است. اهمیت نقش آب، خاک، هوا و اکوسیستم در معرض خطر، در زندگی اجتماعی دانش آموزان تشریح شده و راه‌های حفظ آن مورد تاکید قرار گرفته است.

بیشترین میزان توجه به این شاخص ها در اولین کتاب مطالعات اجتماعی ابتدایی یعنی کتاب سوم است.

این یافته، با پژوهش حسن پور دهنوی و ناصری در سال ۱۳۹۴ با عنوان "بررسی میزان توجه به شاخص های زیست محیطی در محتوای کتاب جدیدالتألیف مطالعات اجتماعی سوم دبستان" هم راستاست، لیکن در تضاد با یافته های پژوهش ۱۳۸۸ قضاوی و دیگران با موضوع "تحلیل محتوای کتاب های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی ایران به لحاظ توجه به معضلات زیست محیطی" است.

این تضاد از آنجا ناشی می شود که کتابهای مطالعات اجتماعی ابتدایی از سال تحصیلی ۹۳-۹۲، به ترتیب از پایه‌ی سوم، به صورت جدی تغییر کرده‌است.

مراجع

۱. اژدری، افسون، مقاله ی نگرش کلی بر ساختار و وضعیت محیط زیست در برخی از کشورهای مختلف جهان و جمهوری اسلامی ایران، دفتر پژوهش فناوریهای محیط زیست
۲. انصاری راد، پرویز، کبیری، علی حسین، نادری، مریم، آموزش درس مطالعات اجتماعی، انتشارات صحفی، چاپ سوم ۱۳۸۳
۳. بیات، طاهره، احمدی، پروین، پارسا، عبدالله، مقاله ی جایگاه اخلاق زیست محیطی در برنامه ی درسی دوره ی ابتدایی ایران. فصلنامه پژوهش در برنامه ریزی درسی، سال دهم، دوره دوم. بهار (۹۱)
۴. حسن پور دهنوی، غلامرضا و نازیاسادات ناظری ۱۳۹۴، مقاله ی بررسی میزان توجه به رویکرد زیست محیطی در محتوای کتاب جدیدالتألیف مطالعات اجتماعی سوم دبستان، دومین کنفرانس بین المللی روانشناسی، علوم تربیتی و سبک زندگی، دانشگاه تربت حیدریه
۵. دانشنامه رشد http://daneshnameh.roshd.ir
۶. دیبایی، شادی و اکرم الملوک لاهیجانیان، مقاله ی بررسی برنامه های درسی مقطع راهنمایی با تاکید بر محورهای آموزش محیط زیست، نشریه علوم محیطی، سال ششم، شماره سوم، بهار ۱۳۸۸
۷. فلاحیان، ناهید، احمدی، آمنه، ملک محمودی، نازیا، ملک عباسی، منصور، راهنمای تدریس مطالعات اجتماعی ششم دبستان، اداره کل چاپ و توزیع کتابهای درسی، چاپ اول ۳۹۱۱
۸. سایت آکادمی جغرافیا jogca.jseas.ir
۹. فلاحیان، ناهید و نازیا ملک محمودی، مطالعات اجتماعی سوم دبستان، اداره ی کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی، تهران، چاپ دوم ۱۳۹۲
۱۰. فلاحیان، ناهید و نازیا ملک محمودی، مطالعات اجتماعی چهارم دبستان، اداره ی کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی، تهران، چاپ اول ۱۳۹۳
۱۱. فلاحیان، ناهید و نازیا ملک محمودی، مطالعات اجتماعی پنجم دبستان، اداره ی کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی، تهران، چاپ اول ۱۳۹۴
۱۲. فلاحیان، ناهید. مطالعات اجتماعی ششم دبستان، اداره ی کل چاپ و توزیع کتاب های درسی، چاپ اول ۱۳۹۱
۱۳. فلاحیان، ناهید، آرام، محمدباقر، نادری، مریم، احمدی، آمنه، روش آموزش مطالعات اجتماعی، شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی ایران، چاپ اول ۱۳۸۹
۱۴. قضاوی، منصوره، لیاقتدار، محمدجواد، عابدی، احمد و مریم اسماعیلی، مقاله ی تحلیل محتوای کتاب های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی ایران به لحاظ توجه به معضلات زیست محیطی، نشریه ی اندیشه های نوین تربیتی، دانشکده ی علوم تربیتی و روان شناسی دانشگاه الزهرا(س) دوره ی ۶، شماره ۴، زمستان ۸۹
۱۵. محمدجانی، فرزاد، سعادتمند، زهره، کشتی آرای، نرگس، مقاله ی تحلیل محتوای کتابهای آموزشی دوره ابتدایی بر مبنای مولفه های آموزش جهانی، فصلنامه ی علمی پژوهشی آموزش و یادگیری، سال اول، شماره دوم، بهار ۱۳۹۲
۱۶. هاشمی، سید احمد و عباس حضرتی، روش های تحقیق در علوم انسانی، نشر تایماز، ۱۳۹۴
۱۷. همتی، زهرا و سید محمد شبیری، مقاله ی بررسی وضعیت آموزش محیط زیست در کشور ایران و مقایسه آن با سایر کشورهای جهان، فصلنامه انسان و محیط زیست، شماره۳۷، تابستان ۹۵